

Недавно в „Раді“ був надрукований лист од присяжного адвоката Миколи Мiхновського. Листа цього викликали напади пiв-особистого характеру в газеті „Лубенське Остлики“ на д. Мiхновського,— напади і нерозумні і не тактовні, на які власне я одповідав не варт було б. Д. Мiхновський одповідав,—права, не авторів, а українського громадянства і то на таку тему, яку в нас охоче замовчують або швидко збувають нещирими (?) словами“. І таки справді, не в легкій перемозі над дуже вже слабенним лубенським супротивником лежить центр ваги в листі д. Мiхновського. По дорозі він ставить питання величезної ваги і з принципального, і з практичного боку, і лист цей, гарчаче і з запалом написаний, наводить на дуже багато думок, яких ні замовчувати, ні тим баче аби-як збувати, та ще й „нещирими“ словами,—не годиться. Дуже логічна з позерохового боку аргументація автора та його висновки, що ніби просто виникають з поставлених тез, можуть знайти собі прихильників і серед читачів, а це, як побачимо далі, повинно загодіти йому плування в дуже дражливому питанні. Отже, нехай мені дозволено буде забрати слово з приволау тих питань, які становить лист д. Мiхновського.

Скажу по широті—рідко яка річ робила на мене таке прикре вражіння, як оцей таландовий і с пафосом написаний лист, видимо, глибоко переконаної людини. Д. Мiхновський ставить питання рубя; д. Мiхновський, вважав якусь тезу, консеквентно йде від неї й не боїться робити висновки; д. Мiхновський дуже добре орудує логічним апаратом. Але зитачою його листа, мені зробилося ніяково і від цієї рішучої зважливості, неабляганної логіки д. Мiхновського,—і ввесь час мені здавалося, що я слухаю людину, яка чудово себе почувала в абстрактних висновках, серб безовітряних просторів, але безпорадно б'ється й плується ся на нашій грішній землі, задихаючись

серед багатогло на кислород атмосфєри... Знаєдто бо вже непохитна логика у д. Мiхновського, знаєдто сміливо він—не розплутує, ні—а розрубує поставлені питання і знаєдто далеко від дійсного життя з його реальними слізьми та ролощами стоять його висновки. Скажу більше: з абстрактної висновки, на яку знався автор, просто не видко його, того дійсного життя.

Д. Мiхновський—адвокат з професії і, може, це відбилося на його листі перевагою формальних аргументів, яких би не слід взагалі уживати, а надто тоді, коли радує, тут же таки висловлюється презумпція що до „нещирости“ тих людей, які на справу інші мають погляд. І тим більше не годилося б ханпатись формальних аргументів, що справа торкається дуже делікатного і дражливого питання, в якому й так досить легко зобичити на безпелешні манівці, а вже ними зайти хто зна куди. Така аргументація тільки затемнює суть справи.

Д. Мiхновському в його адвокатській практиці траплялося брати під свою оборону погромщиків,—тих, що розбивали ланські дворича і тих, що нападали на єврейські крамничі. Тепер же він має обороняти обвинувачених в справі так званої „лубенської самооборони“. З цього приволау я зробили свій нерозумний закид „Лубенське Остлики“, не розуміючи, як може одначасно людина обороняти і погромщиків і тих, хто проти погромів організував самооборону. Цілком справедливо на це відповідав д. Мiхновський, що він тільки обороняє, а не нападає на протиную сторону, що скрізь по Полтавщині, де він тільки й виступав оборонцем, „погромщиків не чинили насилля зні проти особи погромщика, ані проти особи єврея, а звертали свою увагу тільки на майно їх“—одно слово, це не були ті дні, і страшні, безглузді погроми, які руйнують хвилею прокотилися по нашому краю, встигаючи жалкий шлах свій десятки покालічених трупів безневинних безоружних людей. І коли б на цьому д. Мiхновський і скінчив був свою відповідь, то звичайно проти неї нічого б і говорити: його адвокатське сумління дозволило йому за такі справи братись—на

цього й край, тут апелювати вже нікуди. Лубенський супротивник мусів би звикнути, але відповідь д. Мiхновського не мала б того ширшого інтересу, що має тепер. Бо д. Мiхновський не тільки виснає свою особисту участь в погромних проєсах, про яку можна сказати, що то його власна річ,—а хоче лати принципальні пастави для такої оборони взагалі. І отут саме й виходить на верх ота чисто формальна аргументація, тут і починається балансування в абстрактних висновках, що лишає по собі таке прикре вражіння. Тут д. Мiхновський переносить справу на таку похилу позицію, на якій вельми трудно, коли тільки можливо, встати, не потовіщаючи до-низу. Самої розумової логіки тут не вистарчає вже, як що не дослухатися ще й до логіки життя, яка—на превеликий жалі—знаєдто часто не сходиться з писаною логікою.

„Характер нападів і на панський двір, і на єврейську крамничку,—лише д. Мiхновський,—був одинаковим“... „Ті, які й шлі були в обох андалас у Грицька Розбишаченка ті самісенькі“... „Я не ба-чу,—повідає д. Мiхновський,—нікої різниці між поміщиком Абрикосовим, в якого розбито двориче і спалено сіно, і крамарем Янкелем Рубиншпайзером, в якого розбито крамничку і спалено сіно!“... „Мою думку,—це виразніше значає д. Мiхновський,—як ті, що розбивали ланські дворича, так і ті, що розбивали єврейські крамничі, однаково винні, бо вони знехтували один і той самий закон і однаково пошкодили чуже майно“... На такій позиції стоїть д. Мiхновський, і як що на погроми дивитися тільки як на шкoду, чужому добру заподіяну, то він має цілкомую рашію, бо сіно—все одно сіно, чи в Абрикосова, чи в Рубиншпайзера, чи навіть у самого Розбишаченка воно лежить. І коли б справа йшла тільки про сіно, нам би знав так ні про що було і сперечатися з д. Мiхновський. На жалі, не в самому сіні, або краще—й зовсім так не в сіні тут сила і розумова логика д. Мiхновського наскakuє тут на ті перетини, що настановила скрізь логика життява. Зовсім димрени річ погроми аграрні і погроми антиєврейські зводити до самого сіна або, каякучи загальніше, до тієї шкоди, що

заподіяно підчас погрому над добром людським. Погроми не міряються тільки так само школою і через те одинаковеньке на погляд сіно матиме зовсім інакшув „удільну вагу“, вважачою на те, у кого саме воно лежало. Життя робить тут першу поправку до знаєдто формальних угад д. Мiхновського.

Право, справедливості — це найвищий принцип, якими повинно керуватися в стосунках до людей,—так говорить розумова логика. А логика життя виторилась іншу нору: summum jus—summa injuria, то-б-то—найвища справедливість і найбільшою кривавою булає. Думаю, що д. Мiхновському, як юристові-практикові, це надто добре відомо, бо це ж одна з тих іпдвалів, на яких стоїть сучасне право, що силкується вийти з-під фєрули загальної мірки на кожну категорію так званих злочинств і вдавляти в індивідуальну оцінку злочинця. Сліпа істива Немежда давно померла і сучасна Феміда, хоч і зав'язана очима, а таки хоч прислухатися повинна до того, з яким серцем ішов чоловік на злочинство; вона може не бачити, хто саме перед нею стоїть, але як цей, хто стоїть, дійшов до того, чи іншого діла—це вона мусить вислухати. Бо чи ж не найбільшою, справді, кривдою була б така найвища справедливість, коли б до кожного винку та прикладати одну-однакову мірку: акрав—сілау у торму, пограбування—іди на катаргу, вбив—на шибениці тойдійся! Це може й найконсеквентніша логика, але... як моторошно робитися, коли бачиш людину, що такою логікою без страху орудує! А вже з погляду такої логіки який-небудь, скажемо Вільгельм Тельєр однаково винний, що й найспосудлий злодичка, який небережно ткнув ломом жертву, що не в пору прокинулася: обидва ж чуже життя напастували. Але ми знаємо, що одним становлять пам'ятників, а других довічною ганьбою ганьбуть.

Сіно спалено у поміщика Абрикосова, сіно спалено у крамаря Рубиншпайзера,—констатує д. Мiхновський і робить зовсім логічною такий висновок: палі „однаково винні, бо вони знехтували один і той самий закон і однаково пошкодили чуже майно“... Але мені здається, що на одинакову вагу важити і Абрикосівське сіно, і

сіно Рубиншпайзерово—це й буде ота summa injuria,—не через те, певна річ, що одне в Абрикосова лежало, а друге в Рубиншпайзера, а через те, що не з одинаковими думками палено сіно в одного і в другого. Правда, д. Мiхновський думає, що ріжниця й тут немає; він знає навіть таких дивних „українських селян, які в році 1905, загодіні загальним визвольним рухом і не зумівши знайти кращих способів боротьби, розривили панські дворича та єврейські крамничі“... Але картина і визвольного руху, і погроми знаєдто, що виразно стоїть у нас перед очима, щоб ми могли на д. Мiхновського задіти що до цього пункту і складати як малою частиною на визвольний рух відповідальність за розбишачі винки, а надто що до „єврейських крамнич“... Я не говоритиму про винятки, але думаю, що не помилюся, взнавши таку загальну схему погромів: аграрні розрузи йшли під економічним та соціальним таслом, антиєврейські ж погроми—під політичними окликами; аграрні погроми справді були результатом темноти, невідомости й невміння знайти для боротьби інших способів, антиєврейськими ж керували руки, яким до Рубиншпайзерового сіна не було ніякесного діла (хоч може не саме навіть воно його й шпалювали), зате дуже багато було діла до самого Рубиншпайзера—не які особи, певна річ, а як угадування заступника відомої політичної течії. Іншакє каякучи, єврей бито не за те тільки, що вони нашого Грицька Розбишаченка „тиснуть, виснають собі на користь його праю, не дають йому вгору плунуть“, як каже д. Мiхновський, бо тоді я не розумію, за віщо розбито нуждену ятку якого-небудь чоботаря-єврея, що коли й виснажував кого, то дїба пару своїх робучих рук, і через віщо тут же, поруч, помилувано багатушою крамничку Абрикосова, що праєшо власних рук себе не принижає? Отим-то й ба, що дуже часто єврей бито за те тільки, що вони єврей, що на них звалено вину за ділий політичний рух... Це надто виразно видко з того, що там, де єврей не було, там бити вже просто „студентів“, „пiлгенців“—одно слово, тих, кого мали за „освободителей“, не закрияючи вже політич-

нид тенденцій ніякими сторонніми виправдуваннями. Я знов кажу, що не того випадкового і в погромних справах не типового Грицька Розбишаченка маю на душі, що „розбишачи пана, посував далі тай розбив „жида“, мовляв д. Міхновський, Такому Грицькові, певне все одно було, кого бити, та не все одно було тим Васильям Григорєвним, що хрестами наперед знімали єврейські доми й чудово вміли орієнтуватися по мішаних кварталах, де поспіла, плутано живуть „жиди“ і „нежиди“. І вже тут міроти справу самим сіном буде така шпшта інфіла, понад яку вже й підлятися не можна. Зовсім не в сіні тут сила, а в політичних обставинах; сіно ж приплуталося так собі, між иншим,—чому, мовляв, не взяти того, що „плохо лежить“, або не знищити того з „плохо лежачого“, кого взяти не можна? Антиєврейським погромом стимулом була політична реакція, тоді як аграрним розрухам—аполітична темнота й навіть цілковита бездіяльність до політичних справ. У цьому й лежить глибока різниця між однаковесімним сіном у Абрикосова та Рубишнайзера.

Політична реакція—значить: люде, що керували справою, а здебільшого й учасники її, розуміли наслідки своїх учинків і свідомо пращалися колом того, щоб силоміць, не спиняючись, перед актами елементарного насильства, вернути назад ланційний лад. Аполітична темнота—значить: люде, слухаючись наказу шлунка або традиційних забобонів, ішли й брали те, що могло, здавалося їм, зарятувати їх у білі (пригадаймо, як „розбірали“ селяне панські добра мали не скрізь на Україні). Ясної свідомості своїх учинків в останньому разі не було, бо погромщики, захоплені загальним визвольним рухом*, належать—хай дарув мені д. Міхновський—до фантастичних істот, а надто погромщики єврейські, які скрізь свідомо ішли проти визвольного руху й у яких слова „жида“ і „левопопер“* були синонімами. Правда, погромщики обох категорій в окремих випадках могли змінюватися, але це неможна вважати за типове з'явлення. І коди у д. Міхновського „серце облилося кровю“, бачучи, що „обжаловані за єврейські погроми“ не мають оборонців на суді, то це,

може, робить честь його чутливого серцю, але не виправдує принципіально того ставлення, яке він займає. Не виправдує, бо міроти сіном той складний процес, що виявляється в страшних подіях 1905 року,—значить зовсім не рахується за життєвою логікою і літати в абстрактних високостях, занатдо далеко від нашої грішної землі. Бо грішна земля, як враз побачимо, дуже й дуже відрізняє однаковесімне на абстрактний погляд сіно..

Зв'язки так нещасливо неоднакові по суті з'являю на однакових причин і вбачаються тільки однакові наслідки маєткового характеру, д. Міхновський не міг, певна річ, зваяжити до ладу й тактики тих із своїх товаришів-адвокатів, що „аграрників“ обороняли, а щиріх, скажу так, погромщиків куралеси. Отже, думаю, не тим керували вони, „чужі майно було предметом погрому“, а тим—за якими думками брались погромщики обох категорій до своєї страшної роботи, і ледве чи до дла тут може бути згадка про двохтє мораль-зразкового бушмена, яку прикладає д. Міхновський до свого супротивника з „Лубенських Откликів“, але яка рикошетом потрапляє й на адвокатів. Це вже одно—одна оцінка індивідуального настрою погромщиків—збиває астраговані закони д. Міхновського, якому в усіх погромних справах ґрунт—саме сіно.. Але й не одно це.

Нехай пригадають собі читачі, серед яких обставин обдувались у нас аграрні процеси і процеси проти єврейських погромщиків. Обдуваччи р. 1905 і 1906 загальному тюремну повинність, я бачив по „містамъ за злоченія“ сотні селн-аграрників, які за діло чи й без жалдного діла щільни роками гноїлись по тюрмах. Зате єврейських погромщиків я бачив тільки одного, та й той один був—безвоний галка-старець, якого просто забули були зразу ж пустити на волю (описав його пушено). Ось як уміє грішна земля розвіряяти однакове сіно.. Та це ще був тільки перший акт тієї феєричної трагедії, якої з своєї високости не добачав д. Міхновський. Його Грицько Розбишаченко, розбишачи жида, вільно гуляє до сулу, але й на суді почуваче себе досте вільнотою і виходить або виправданий зовсім, або з

невеликою карою, яку чи й доведеться ще обдувати.. І той самий Грицько Розбишаченко, було, за саме гостре, або нерозважно проги пана вимовлене слово сидить роки в тюрмі, на суді почуваче себе заццем зацкочаним і кінець-кінцею попаде т-у-и, де козми роги кр'ялять. І дивлячись на цю феєрію, я розумію тактику тих адвокатів, що „розривають погроми двох категорій, і не розумію д. Міхновського, що всі погроми спаленим сіном ваяжить, а єврейських погромщиків за „лежачих“ та „беззахистних“ має. О, коли б вони справді лежали та без захисту були!—не остаєся б тоді д. Міхновський самотом!.. Та єврейським погромщикам не дуже те й треба було оборонців, бо діло навспряжки так скядалося, що функцію оборони здебільшого перемітали на себе органи обвинувачення (і сам же д. Міхновський згадує про прокурора, що „казав про налягатиґну кару“), й оборончани часто доводилося бути тільки їхніми підголосцями.. Виступаючи ж „громадськими істцями“, ці адвокати звичайно (про винятки я не говоритиму) заявляли, що не карі підсудним вони вимагають—вже хоч би через те“, що на лаві підсудних бачать „стр'ялочников“, а не справжніх виноватців,—а хотять тільки допомогти судовій встановити правду картину погрому. І не хіня вини, що судові часто не треба було цієї допомоги, і „громадським істцям“* оставалося тоді одно з двох: або покинути залу суда, не вдержавшись задушливої атмосфери, або договоритися до того, щоб й самі раптом опиняться на лаві підсудних, як це покаже хоч би голосна справа адвоката Гіллерсона та Скарятина.. Чи ж не феєрія справді,—але ж чому про неї й словом не згадав д. Міхновський?

Д. Міхновський ефектно та для багатьох і принаду собі вбрав позицію. „Я,—пише він,—спочуваю його (єврейського народу) стражданнями, бажано йому розвитку та щастя і шаную таких його синів, як Теодор Герцль. І так само я відношуся до всіх інших народів. Але такі мої відносини не перешкоджають мені найлучче любити український народ, якого я син. Я вважаю найбільшим щастям йому служити й діляти з ним радощі й горе. Не-

щасна доля цього народу викликає в моїй душі найбільші емоції. І через те, коли я лізнаю, що де-яка частина адвокатури постановила принципіально відмовити правничої помочі тим сінам мого народу, які обжаловані за єврейські погроми, мє серце облилося кровію. Я уважав, що та частина адвокатури необачно звляла на себе ролю судді і без знання дійсного стану кожного обжалованого вже наперед засудила всіх погромщиків—„igne et aqua interdictos“.

Ставоище—що й казати—принаде. Всі ми маємо за найбільше щастя служити рідному народові; всі ми, скільки є сили й змоги у кожного, й робимо це, але робимо не однакою, бо не однакою те щастя розуміємо. Може навіть статися, що під словами д. Міхновського залюбки підпишеться й де хто з тих адвокатів, що виходили переважно з любови до своєю народу, зреклись обороняти погромщиків. І проти такого з їхнього боку аргументу немає зброї у д. Міхновського, бо ним він обороняє свою власну позицію. Але й позиція та не така вже тверда та принаде, як з першого погляду здається, і от би через те“, що я підкреслив, виринуло цілком несподівано.

Д. Міхновському серце обливається кровію за синів свого народу.. За яких синів і чи за всіх синів?—хочеться запитати, прочитавши цю ефектну фразу. Чи за д. Савенка, щоб не далеко ходити, обливається у д. Міхновського серце? Або за тих „синів свого народу“, що виступають шпигами, провокаторами або, як відомо Логовський за Лубень, щільни величезними справами, де ваяжить доля і життя десятків людей, по своєму орудують.. Мені здається, що з погляду д. Міхновського повинно обливатися, бо чим же не „сини свого народу“ д. Савенко з Логовський? Отим то й ба, що всікі „сини“ бувають, і часом такий зародиться, що й сідкапми гідко його взяти, що й рідний матері м'ясо стає, на його дивлячись. Та як би стояти на позиції тільки формального націоналізму, то повинно б і з такими „синами“ братитися, від яких з душі верне. Не знаю, чи братитиметься з ними на практиці д. Міхновський,—думаю, що не братитиметься,—але мені більше до

душі й теоретична позиція тих його товаришів, що в погромщиках, які підірали реакцію, які допускались страшних злочинств, бачили нещасних жертв громадського ладу, але не хотіли до його рук прикладати своєю обороною. Сказано бо: „всяка хула проститься, тільки хула на Духа Святого до віку не проститься!“—це добре сказано. Єсть такі виники, яких не то оборонити, а навіть прощати не можна,—проти цього, певне, й д. Міхновський нічого не скаже і тут, може, і про „синів свого народу“ він хоч на чашнику забуде.

Дуже хистка та невпевна позиція формального націоналізму, націоналізмизмуд підте, і встояти на ній не можливо. Вона веде до такої патування: або все отулом у „синів свого народу“ виправдувати, не спиняючись ні перед якою безодньо занепаду, або ж... не держатись зовсім цієї позиції й маючи її про людське око, на ділі керуватись іншими критеріями, звичайними симпатіями й антипатіями. Я певен, що останнього не втік і д. Міхновський, що й він, як і всі ми грішні, в стосунках до людей керується не тільки тим, чи „син свого народу“ перед ним, чи не „син“, що й для його, нарешті, будуть такі сини, до яких йому соромно признаватися. Тоді.. тоді ж я не розумію, яка справді позиція у д. Міхновського і навіщо він про сіно заговорив, торкаючись погромних справ?

Краще буде сіно зовсім „облишити“, а погромні справи розглядати з погляду „хули на Духа Святого“—нічних ідеалів величезности, любови та братерства з одного боку та індивідуальної вини кожного шлунку—з другого. Во з цього погляду неможна однакою спочувати катові і його жертві: або тому, або шій—tertium non datur. Во з цього погляду не треба буде братити і до тих формальних аргументів, якими обороняє свою хистку позицію д. Міхновський.

Сергій Єфремов.